

УДК 37.011

**М. М. Коропатник**

*Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (Україна)*

## **МЕДІАОСВІТА В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ**

*У статті Коропатника Михайла Михайловича «Медіаосвіта в контексті шкільної та післядипломної педагогічної освіти на прикладі Чернігівської області» аналізуються теоретичні передумови, окремі історичні та практичні аспекти впровадження медіаосвіти.*

*Media education in school and postgraduate education in Chernigiv region of Ukraine*

*In the article «Media education in the context of school and postgraduate education in terms of Chernihiv region» by Mikhail Mikhailovich Koropatnik, the theoretical background, some historical and practical aspects of the introduction of media education, are analyzed.*

*Світ за останні декілька десятиліть якісно змінився. Орієнтуватися у величезній масі інформації, як зазначається в документі № 8753 ПАРЄ від 6 червня 2000 р., стає все більш складно. Для більшості дітей і молоді медіа перетворилися у їх світ, віртуальну реальність, де найкраще і найгірше може бути як створене, так і ліквідоване. У той же час молоді люди не володіють достатніми знаннями, щоб об'єктивно оцінити справжній сенс отриманої інформації. А педагоги та батьки часто виявляються безпорадними у спробі співставити власний життєвий і професійний досвід з медіакомпетентністю їхніх дітей [13, с. 51]. На думку фахівців ЮНЕСКО, саме медіаосвіта, яка має розпочинатися якомога раніше і продовжуватися протягом всього життя, дозволяє вирішити цю проблему [17, с. 12].*

*Питаннями інформаційного середовища та його впливу на людину загалом, медіаосвіти та причин необхідності її впровадження в освітній процес, зокрема, переймаються ряд науковців, у першу чергу в європейських країнах, США, Канаді та Росії: Вірільо П. [3], Жилавська І. В. [5], Брайант Дж., Томпсон С. [1], Кара-Мурза С. В. [10], Кастельс М. [11], Почепцов Г.Г. [19], Слотердайк П. [21], Федоров О.В. [23], Челишева І.В. [24].*

*До переваг зазначених робіт слід віднести їх високу фаховість, аналітичність, переконливість аргументації у висвітленні різних складових медіаосвіти. Разом з тим окремих праць, присвячених аналізу міжнародних та вітчизняних*

аспектів необхідності медіаосвіти, за винятком окремих розділів в монографіях Почепцова Г.Г. «Теория коммуникации» [19] та Кара-Мурзи С.В. «Манипуляция сознанием» [10], немає. Те ж саме можна сказати і стосовно практичних аспектів впровадження медіаосвіти. Певною мірою заповнюють прогалини у цій сфері матеріали конференцій, симпозіумів, конгресів всеукраїнського та регіонального рівнів, повністю або частково присвячених питанням медіаосвіти [2; 8; 9; 16; 20; 22]. Особливу роль у теоретичних дослідженнях та практиці впровадження медіаосвіти відіграють Інститут інноваційних технологій та змісту освіти МОН України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Академія української преси, зокрема, завдяки проведенню міжнародних конференцій з цих проблем. Так, 16–17 квітня 2015 р. у Києві відбулася Третя Міжнародна науково-методична конференція «Практична медіаосвіта: міжнародний досвід та українські перспективи».

На основі аналізу існуючих наукових розвідок та власного авторського бачення шляхів підвищення ефективності медійної та інформаційної грамотності у навчальних закладах різного типу, підкріпленого висновками з вибіркового соціологічного дослідження серед педагогічної та учнівської спільноти, у статті ставиться мета визначити окремі історичні передумови зародження медіаосвіти, теоретичні та практичні засади її впровадження на сучасному етапі у локальному вимірі.

З історичної точки зору запровадження медіаосвіти у школі можна віднести до 20-х років минулого століття. Цим займалися радянські педагоги Н.К. Крупська, А.В. Луначарський, А.С. Макаренко, П.П. Блонський, М.М. Пистрак, С.Т. Шацький та інші. У своїх працях вони вказували на небезпеку шкідливого впливу медіа на умови та настрої населення без навчання його «правильному» прочитанню медіатекстів. При тому радянські педагоги розуміли, що навчання медіаграмотності повинно носити плановий, програмний характер [25, с. 60]. Думка працівників народного комісаріату освіти була єдиною – необхідно аналізувати медіатексти, визначаючи, наскільки вони можуть бути корисними у вихованні комуністичних поглядів та ідеалів [4].

Варто нагадати, що за радянських часів елементи медіаосвіти були присутні в діяльності організацій товариства «Знання» та в позаурочній шкільній роботі. У першому випадку мова йде про кінолекторії, у другому – про політінформації, котрі під керівництвом учителів готували школярі.

На сучасному етапі, з нашої точки зору, актуальність медіаосвіти і медіаграмотності підтверджують такі об'єктивні фактори.

Перший. В кінці ХХ – на початку ХХІ століття медіа, котрі спочатку існували як посередники передачі інформації, стають соціокультурним середовищем, життєвим простором людини. Вплив медіа на людину набуває все

більш професійного характеру: впливає на моделі її поведінки, спосіб життя, погляди і цінності [24, с. 101]. Другий. Інформаційна революція та глобалізація зробили наше сприйняття світу значною мірою залежним від того, як його подають медіа. З одного боку, вони дозволяють пов'язувати між собою різні види людської діяльності, розділені простором і часом. А, з іншого, здатні формувати діаметрально протилежні соціальні, моральні, художні, інтелектуальні цінності та інтереси. За цих обставин медіаосвіта є шляхом до того, щоб озброїти людину можливістю самозахисту від недобросовісної медіаінформації. Третій. Вседозволеність інформаційного ринку, засилля низькопробної медіапродукції, низькоморальних ідеологем та цінностей спричиняє зниження в суспільстві імунітету до соціально шкідливих інформаційних впливів.

Варто мати на увазі, що саме завдяки медіа людство живе у світі міфів – історичних, політичних, соціальних тощо. Це відбувається завдяки ряду причин.

По-перше, медіа здійснюють вибір, коли з мільйона подій через відповідні ціннісні фільтри на сторінки чи в ефір потрапляють лише сотні (у крайньому випадку). Отже, вони перестають бути реальними, а стають чисто знаковими. По-друге, світ подій і світ інформації розходяться. У світ інформації попадають не очікувані події, а події непередбачувані, неординарні. По-третє, не тільки реальний світ впливає на світ інформаційний, але й закони інформаційного світу впливають на світ подій. Наприклад, художнє телебачення у вигляді фільмів-детективів виводить аспект боротьби зі злочинністю на місцеву політику. По-четверте, телевізійна політика, особливо під час передвиборчих кампаній, стає визначальним фактором реального життя. По-п'яте, завдяки ЗМІ досягається ефект так званого пріоритету реагування, коли багато людей обирають варіант політичної поведінки, запозичений від дій певного політика. По-шосте, медіа породжують так званий парадокс міфологічної інтерпретації: людина потребує «підкормки» своїх міфів, вони підштовхують її до читання газет, перегляду телепрограм, щоб переконатися у правильності своїх міфів. З подібним ми зустрічаємося як у сьогоденні, так і в минулому. По-сьоме, мас-медіа, на відміну від повсякденного життя, породжують несиметричність «розмовляючих» і «слухаючих». Відбувається фіксація ролей: одні завжди говорять, інші завжди слухають. У цій площині лежить й ідея «спіралі мовчання», відповідно до якої населення може штучно вводитися у стан мовчазної більшості [19, с. 217–218]. Прикладів у світовій, а особливо вітчизняній історії (як радянської, так і незалежної доби) – хоч відбавляй.

Напрошується висновок: споживачу медіапродукції, якщо він не володіє критичним мисленням і не розуміє тенденцій сучасного медіаринку, надзвичайно проблемно скласти об'єктивну картину сучасного світу. Тим паче, коли

друковані та електронні ЗМІ, в т. ч. українські, активно використовуються і як засіб пропаганди на основі сформульованого ще Геббельсом так званого «правила спрощення»: «Народні маси зазвичай більш примітивні, ніж ми собі уявляємо. Виходячи з цього, пропаганда повинна завжди залишатися простою і одноманітною. В цій виснажливій гонитві лише той здатний досягти головних результатів у справі досягнення впливу на громадську думку, хто здатний звести всі проблеми до найпростішої термінології і в кого вистачить мужності постійно повторювати їх у такій простій формі, незважаючи на заперечення інтелектуалів» [19, с. 169].

Причини податливості масової свідомості до словесних химер розкриває доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії НАНУ Сергій Пролєєв. «Взагалі, дивно, як під абсолютно безвідповідальну балаканину політики отримують величезні дивіденди – дивіденди масової довіри, підтримки, при тому що вони давно показали свою очевидну неспроможність. – говорить вчений. – ... люди не слухають слова чи або аргументи – тільки ловлять сигнали. Тому політики зазвичай не звертаються до розуму, не обтяжують себе логікою та аргументацією... Важливіше використовувати масові рефлексії, апелювати до стереотипів і забобонів масової свідомості. І, по суті, паразитувати на них» [12].

Отже, як педагогам, так і школярам, доводиться постійно стикатися із зростаючим інформаційним потоком, відчувати значні труднощі, коли необхідно застосувати пошукові навички, самостійно критично оцінити отриману інформацію. Без медіаосвіти тут не обійтися. Як справедливо зауважив у свій час Г.М. Маклюєн, «щоб бути по-справжньому грамотним, потрібно бути грамотним у світі медіа» [15, с. 464].

Не випадково ЮНЕСКО рекомендує медіаосвіту до впровадження у національні навчальні плани всіх держав, у систему додаткової, неформальної та «довічної» освіти. А Рада Європи ще у 1989 р. прийняла резолюцію, в якій чітко висловилися за те, щоб медіаосвіта починалася якомога раніше і тривала всі шкільні роки в якості обов'язкового для вивчення предмета [18, с. 68].

Президент Академії української преси, професор Валерій Іванов переконаний, що завдання медіапедагогів – навчити дітей відрізняти якісну медіапродукцію від неякісної [7]. Відома в Україні спеціаліст-практик з медіаосвіти Олена Куценко вважає, що саме завдяки медіаосвіті можна навчити дітей свідомо користуватися медіатехнікою, зрозуміти сутність сучасних засобів масової комунікації, розуміти і розшифровувати будь-який медіатекст, створювати свій власний медіапродукт. При тому вона рекомендує взяти на озброєння тезу австрійського медіапедагога Зузанни Крюксей, що медіапедагогіка – трансдисциплінарна наука, яка проходить червоною ниткою через всі освітні предмети.



В такому разі найліпший варіант впровадження медіосвіти – інтегрований курс [14].

Викладені вище теоретичні передумови та історичні обставини в поєднанні з багатими освітніми та культурними традиціями краю стали базовою основою для започаткування процесу впровадження медіосвіти у навчальні програми курсів підвищення кваліфікації учителів Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, проведення дослідно-експериментальної роботи на базі двох загальноосвітніх навчальних закладів області.

З метою отримання об'єктивних даних, що стали б підставою для впровадження медіосвіти, викладачі кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання провели вибіркові соціологічні дослідження серед учителів (в т. ч. слухачів курсів підвищення кваліфікації інституту), учнів та батьків. 65 відсотків учителів (після прослуховування спецкурсу з медіосвіти) вважають медіосвіту школярів нагальною необхідною. Ще 45 відсотків сходяться на думці інтеграції медіосвіти із шкільними дисциплінами суспільно-гуманітарного профілю, а 32,3 відсотки – на викладанні медіосвіти як окремого предмету (Матеріали вибіркового соціологічного дослідження серед учителів області з питань медіосвіти. Чернігів, 2013, с. 2).

Серед головних мотивацій впровадження медіосвіти учителі назвали такі: використання медійної продукції дозволить зробити навчально-виховний процес сучасним і більш цікавим для учнів – 89 відсотків; шукати матеріали на основі медіа для навчальних, наукових, дослідницьких цілей – 66,8 (Матеріали вибіркового соціологічного дослідження серед учителів області з питань медіосвіти. Чернігів, 2013, с. 3).

Опитування, проведене серед учасників семінару-тренінгу з медіосвіти, підтвердило висновок фахівців, що українські медіа далеко не завжди об'єктивно висвітлюють як історичні події, так і процеси, що відбуваються в країні на сучасному етапі. Так, висвітлення у ЗМІ подій Другої світової війни та участі в ній України необ'єктивним вважають 25 відсотків респондентів, аналіз газових угод з Росією – 72, ходу та результатів парламентських виборів 2012 року – 58, інформування щодо взаємин України з Росією та Європейським Союзом (що, до речі, стало одним із факторів початку Євромайдану у листопаді 2013 р.) – 62 відсотки. Не задовольняють учителів і пріоритети у змісті теле- та радіоінформації (Анкетування слухачів обласного семінару-тренінгу з медіосвіти. 2012–2013 рр. Чернігів, 2013, с. 2–3).

А ось анкетування учнів 9–11 класів Козелецької гімназії № 1 та Чернігівського інформаційно-технологічного ліцею № 16 окреслило больові точки залежності підлітків від мас-медіа, а також дало можливість визначити їх уподо-

бання та мотивацію використання різних комунікативних технологій. Серед засобів масової інформації старшокласники надають перевагу інтернету і телебаченню (відповідно 92,3 % та 82,5 %). Радіо слугує одним із джерел інформації для 23,2 відсотка опитаних, газети і журнали – 46, книги – 34,3 відсотка (Матеріали соціологічних досліджень серед старшокласників Козелецької гімназії № 1 та інформаційно-технологічного ліцею № 16 Чернігівської міської ради. Чернігів, 2013, с. 2).

Разом з тим змушують насторожитися пріоритети підлітків при перегляді телевізійних передач. На першому місці знаходяться кінофільми і телесеріали (77,2 %), на другому – новини (61,2 %), на третьому – розважальні ток-шоу (55,2 %). Інтелектуальні ж ток-шоу користуються значно меншим інтересом – лише 24,6 %. Майже на такому ж рівні знаходиться інтерес до програм про наукові досягнення (29 %) (Матеріали соціологічних досліджень серед старшокласників Козелецької гімназії № 1 та інформаційно-технологічного ліцею № 16 Чернігівської міської ради. Чернігів, 2013, с. 3).

Опитування наглядно продемонструвало необхідність батьківської медіаосвіти та недостатній рівень медіакультури і критичного мислення шкільної аудиторії. 66,5 відсотка опитаних школярів заявили, що батьки не привчали їх дивитися телепередачі вибірково. Майже для 40 відсотків опитаних старшокласників не завжди зрозумілі теми, що висвітлюються в засобах масової інформації. Правда, фактично 80 відсотків вважають, що вони завжди помічають фальш, якщо вона має місце у повідомленнях ЗМІ (Матеріали соціологічних досліджень серед старшокласників Козелецької гімназії № 1 та інформаційно-технологічного ліцею № 16 Чернігівської міської ради. Чернігів, 2013, с. 4). Такий показник можна оцінювати двояко: як перенасиченість повідомлень неправдивою інформацією і як вкоріненість переконань, що об'єктивної інформації у нас немає. А це ще далеко не факт, що до справжнього підтексту сфальшованих повідомлень можуть докопатися учні без відповідної підготовки.

Тому можна погодитися з точкою зору російського професора О. Федорова: «Незалежно від політичного ладу тієї чи іншої держави, людина, не підготовлена до сприйняття інформації в різних її видах, не може повноцінно її зрозуміти й аналізувати, не в силах протистояти маніпулятивним впливам медіа (якщо така маніпуляція має місце), не здатна до самостійного (автономного) вираження своїх думок і почуттів з приводу прочитаного (почутого), побаченого» [23, с. 621].

Проведені соціологічні дослідження дали підстави для такого висновку: на експериментальному етапі найбільший ефект дає використання потенціалу медіаосвіти у роботі із слухачами курсів підвищення кваліфікації учителів інституту післядипломної педагогічної освіти. Поглиблена професійна підготовка

кадрів медіапедагогів здійснювалася у Школі з медіаосвіти Академії Української Преси та на обласних і районних семінарах-тренінгах з отриманням відповідних сертифікатів – Інституту інноваційних технологій та змісту освіти і Академії Української Преси. чи управління освіти і науки облдержадміністрації та інституту.

Спецкурс з медіаосвіти для слухачів курсів підвищення кваліфікації учителів запроваджено з 2011–2012 навчального року, основою для викладання якого стали спеціалізований випуск науково-методичного збірника інституту «Філософія освіти і педагогіка», присвячений питанням медіаосвіти, посібник «Теоретико-методологічні засади медіаосвіти. Вступ до предмета». Одночасно розпочалася дослідно-експериментальна робота регіонального рівня з теми «Формування медіакомпетентності та медіаобізнаності учнів старших класів шляхом факультативних занять та інтеграції елементів медіаосвіти у шкільні програми із суспільно-гуманітарних дисциплін» на базі Козелецької гімназії № 1 та інформаційно-технологічного ліцею № 16 Чернігівської міської ради.

В умовах інформаційної агресії проти України ще більш посилюється необхідність об'єднання зусиль науковців та освітян у пошуках оптимальних шляхів втілення в життя ідей Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, що сприятиме активному, критичному та вдумливому використанню медіа в освітньому процесі. Частковою реалізацією цих завдань стала розробка викладачами кафедри поглибленого спецкурсу з медіаосвіти для слухачів курсів підвищення кваліфікації учителів (68 годин), підготовка посібника – практикуму з курсу «Медійна та інформаційна грамотність» для школярів та студентів, участь у розробці уроків з медіаосвіти тощо.

### **Список основних джерел**

1. Брайант, Дж. Основы воздействия СМИ / Дж. Брайант, С. Томпсон – М. ; СПб. ; Киев : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 430 с.
2. Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики та образотворчого мистецтва : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Чернігів, 2013. – 234 с.
3. Вирильо, П. Информационная бомба. Стратегия обмана / П. Вирильо. – М., 2002. – 312 с.
4. Горбаткова, О. И. История развития отечественного медиаобразования в контексте социально-образовательной ситуации в России в 20-е годы XX века [Электронный ресурс] / О. И. Горбаткова // Вестник МГОУ : электронный журнал. – 2013. – № 1. – Режим доступа: [www.evestnik-mgou.ru/Articles/View/345](http://www.evestnik-mgou.ru/Articles/View/345). – Дата доступа: 09.03.2015.
5. Жилавская, И. В. Медиаинформационная грамотность как новое направление в медиаобразовании / И. В. Жилавская // Magister Dixit. – 2011. – № 3.
6. Жилавская, И. В. Медиаобразование молодежной аудитории : монография / И. В. Жилавская. – Томск : ТИИТ, 2009. – 180 с.

7. Иванов, В. Задача медиапедагогов – научить детей отличать качественную медиaproдукции от некачественной [Электронный ресурс] / В. Иванов. – Режим доступа: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17486>. – Дата доступа: 12.03.2015.
8. Імперативи розвитку України в умовах глобалізації : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. – Чернігів, 2013. – 192 с.
9. Інновації та моделі безперервної освіти : матеріали IV Міжнар. Кримського пед. конгресу, Ялта, 2–4 жовтня. – Ялта, 2013. – 274 с.
10. Кара-Мурза, С. В. Манипуляция сознанием / С. В. Кара-Мурза. – М. : Эксмо : Алгоритм, 2007. – 456 с.
11. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. ; под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
12. Кириченко, І. Люди – це всього лише маніфестація слів / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2013. – 2 лют.
13. Коропатник, М. Теоретико-методологічні засади медіаосвіти. Вступ до предмета / М. Коропатник // Філософія освіти і педагогіка. – 2012. – № 25. – 80 с.
14. Куценко, Е. Медіаобразование позволит детям увидеть мир другими глазами [Электронный ресурс] / Е. Куценко. – Режим доступа: [http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/elena\\_kutsenko\\_mediaobrazovanie\\_pozvolit\\_detyam\\_uvidet\\_mi\\_r\\_drugimi\\_glazami/](http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/elena_kutsenko_mediaobrazovanie_pozvolit_detyam_uvidet_mi_r_drugimi_glazami/). – Дата доступа: 10.03.2015.
15. Маклюэн, Г. М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн. – Жуковский : Кучково поле. – М., 2003. – 325 с.
16. Медіаосвіта: європейський досвід та українські перспективи в контексті шкільної та післядипломної педагогічної освіти : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Чернігів, 2013. – 144 с.
17. Медийная и информационная грамотность: программа обучения педагогов / под ред. А. Гриззла и К. Уилсон ; пер. на русский язык Е. Малявская. – UNESCO, 2012. – 355 с.
18. Новикова, А. А. Медіаобразование в США: проблемы и тенденции / А. А. Новикова // Педагогика. – 2000. – № 3.
19. Почепцов, Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов – М. : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2011. – 656 с.
20. Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Криворізької сесії наук.-практ. конф. з міжнародною участю, Кривий Ріг, 24 лист. 2012 р. : у 5 ч. – Дніпропетровськ, 2012. – Ч. IV. – 204 с.
21. Слоттердайк, П. Критика цинического разума / П. Слоттердайк – М. : АСТ, 2009. – 800 с.
22. Філософсько-теоретичні та практико-зорієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : у 2 ч. – Дніпропетровськ, 2012. – Ч. II. – 255 с.
23. Федоров, А. В. Медіаобразование: история, теория и методика / А. В. Федоров. – Ростов : ЦВВР, 2001. – 675 с.
24. Челышева, И. В. Медіареальность как новый тип социокультурного пространства / И. В. Челышева // Инновации в образовании. – 2011. – № 11.
25. Шацкий, С. Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / С. Т. Шацкий – М. : Просвещение, 1964. – Т. 3. – 460 с.